

uvodnik Foreword

Što nam je ostavio J.–J. Rousseau?

Uz tristotu obljetnicu rođenja

*Ivan Koprek**

Ove godine, koju u Crkvi slavimo kao Godinu vjere, prisjećamo se nekoliko važnih događaja koji su obilježili naše vrijeme. Za Crkvu je to jamačno 50. obljetnica početka Drugoga vatikanskoga koncila (11. listopada). Prije 600 godina (6. siječnja 1412. godine) rođena je francuska heroina, sveta Jeanne d'Arc (Ivana Orleanska). Prije 350 godina je umro francuski filozof, matematičar i fizičar B. Pascal. 15. studenoga slavit ćemo 100. obljetnicu smrti pisca pustolovnih romana Karla Maya, a 15. travnja proći će 100 godina od havarije Titanica...

Ove godine slavimo i 300. obljetnicu rođenja J.–J. Rousseaua. U Ženevi, u gradu u kojemu je rođen i koji ga je protjerao i spalio njegova djela, još su prošle godine započele pripreme za obilježavanje obljetnice. Prigodni program proslave pod nazivom »2012. Rousseau pour tous« već je započeo u siječnju i raspoređen je kroz cijelu 2012. godinu. Tako će u sklopu obilježavanja biti održan velik broj koncerata, izložbi i raznih skupova posvećenih ovom književniku, filozofu, glazbeniku i teoretičaru odgoja i politike. Vrhunac proslave bit će 28. lipnja, točno na dan njegova 300. rodendana.

I drugdje se po svijetu najavljuju slavja u njegov spomen. Pokroviteljstvo nad slavljeničkim događajima preuzeo je UNESCO uz obrazloženje da je J.–J. Rousseau »predhodnik vrijednosti i ciljeva ove organizacije«. Koncipirao je, navodi se, »... odgoj kao sustav koji uključuje znanje, suodgovornost, građanstvo, poštovanje pojedinca i prirode, ali i kao sustav koji ima za cilj slobodu i neovisnost«. Time je, zaključuje se, »postavio temelje za kulturu mira i međukulturalni dijalog«.

Zasigurno, uz Voltairea, Jean–Jacques Rousseau vjerojatno je najutjecajniji francuski, a može se slobodno reći i europski književnik i filozof 18. stoljeća. Rođen je u uglednoj kalvinističkoj obitelji. Majka, Suzanne r. Bernard, umrla je nedugo nakon poroda, dok mu je otac, po zanimanju urar, nakon nekog nasilnoga ispada morao pobjeći iz grada. Francois, Jean–Jacquesov stariji brat, već se u ranoj dobi predao razvratu i pobjegao od kuće. Mali Jean–Jacques ostavljen je na čuvanje majčinomu bratu i nikada nije dobio kvalitetno obrazovanje. Kao trinaestogodišnji dječak zaposlio se kod nekoga gravera koji ga je fizički zlostavljao te je od njega (pa onda i iz rodnoga grada) pobjegao. S petnaest godina upoznaje dvadesetdevetogodišnju rastavljenu plemkinju Françoise–Louise de Warens koja posta-

* Prof. dr. sc. Ivan Koprek, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb. Adresa: Jordanovac 110, p.p. 169, 10 001 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: ikoprek@ffdi.hr

je ljubav njegova života. Zbog nje je prešao na katoličanstvo, čime je izgubio status građanina Ženeve (makar se kasnije opet vratio na kalvinizam!). Ona mu je bila pomajka (jednostavno ju je zvao »mama«), prijateljica i ljubavnica te je na njega izvršila snažan utjecaj. Preko kruga njezinih prijatelja Rousseau je ne samo dobio glazbenu izobrazbu, nego se i približio krugu intelektualaca onoga vremena.

Život mu je bio pun obrata, rastrgan proturječnostima između snova i stvarnosti, razuma i srca, građanstva i divljaštva, političkih sanjarija i hinjenoga morala. S priprostim Therese Le Vasseur, s kojom je živio u nezakonitoj vezi, imao je petero djece koju je svu jednostavno ostavio u sirotištu.

U svijetu znanosti Rousseau se proslavio svojim prvim djelom »Discours sur les sciences et les arts« u kojemu je 1749. godine dao negativan odgovor na nagradno pitanje Akademije u Dijonu o tome je li razvitak znanosti i umjetnosti pridonio poboljšanju morala.

Oko 1750. godine Rousseau počinje razvijati ideju koja je poslije postala poznata kao koncept »plemenitoga divljaka«. Tom temom pozabavio se u svojem drugom eseju, »Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes« (1755.), u kojem tvrdi da je jedino »neiskvareni divljak« istinski čovjek.

Poznato djelo »Du contrat social« (1762.) koje mu je, reći će mnogi i danas, donijelo slavu, započinje riječima: »Čovjek je rođen slobodan, a svugdje je u okovima!«. Ono je zapravo Rousseauov politički recept za stvaranje suverene i slobodne građanske države u kojoj »volonté générale« (»opća volja« — koja nije identična s voljom svih — »volonté de tous«) mora postati izvorom i temeljem prava. Samo kao subjekt »volonté générale« narod postoji kao politički subjekt, kao samozakonodavac, kao što i pojedinac postaje slobodnim građaninom (»citoyen«) u procesu demokratskoga poopćivanja svoje političke volje. Tako je država nezaobilazni prostor tendencijskoga izjednačavanja općenite volje naroda i volje svih slobodnih individua, prostor u kojemu sami građani u zakonodavnome procesu ozbiljuju svoju kolektivnu, intersubjektivnu autonomiju.

Rousseauov naturalizam izričito je zastupan u za mnoge prijepornome romanu »Émile«: »Sve je dobro kad izlazi iz ruku tvorca svih stvari, sve se izopačuje u rukama čovjekovim (...) on mijesha i brka klime, elemente i godišnja doba; sakati svoga psa, svoga konja, svoga roba; poremećuje sve, unakažava sve, voli nagrde, nakaze; on neće ništa onakvo kao što je priroda dala, pa čak ni čovjeka; treba ga dotjerati za njega kao dresirana konja; treba ga saviti po dnevnoj modi kao drvo u njegovom vrtu.«

I djelo »Julie ou la Nouvelle Héloïse« (1761.) postaje velikim književnim hitom onodobne Europe s pričom o strastvenoj ljubavi između učitelja Sainta Preuxa i njegove učenice Julije, o njihovu razdvajanju i Julijinoj udaji za baruna Wolmara.

Pred kraj života u Rousseaua je postala sve primjetnija manija proganjanja i mizantropija. Duševno bolestan započinje svoje »Les Confessions« — Ispovijesti (1770.), prvu romantičnu biografiju, koja je također imala golem utjecaj na književnost 19. stoljeća, ovim riječima: »Nisam nalik ni na koga od onih ljudi, koje sam vidio; usudujem se misliti, da uopće nisam nalik ni na koga na svijetu. Ako i ne vrijedim više, barem sam drukčiji. Tek onda, kad ljudi pročitaju ono, što sam na-

pisao, moći će prosuditi, da li je priroda učinila dobro ili zlo, što je razbila kalup u kojem me salila.«

Rousseau, samotni šetač, autor istoimenih refleksija »Rêveries du Promeneur solitaire«, preminuo je 2. srpnja 1778., izmoren fiktivnim i stvarnim progonima, u Ermenvilleu, u blizini Pariza. Iako posve suprotan Voltaireu (pa i u trajnome neprijateljstvu prema njemu!), pokopan je uz njega (u zajedničkoj grobnici francuskih velikana uz Victora Hugoa, Françoisa Marie Arouta, E. Zolu itd.) u pariškome Panthéonu.

Šegrt, vagabund, »građanin bez domovine«, učitelj glazbe i prepisivač nota, sladostrasnik i kućni odgojitelj, moderni »bourgeois«, politički savjetnik Poljske i Korzike, zaljubljenik u prirodu, sakupljač bilja, uvijek izložen preokretima osjećaja, probijao se kroz svoje doba luksuza, galantnih i šupljih salonskih konverzacija, vlasulja i društvenoga parazitizma. I sam je bio dio takvoga društva. A. G. Matoš je o 200. obljetnici njegova rođenja napisao: »Vječno u ženskom društvu, vječni 'ženski Petko', postao je i sam žena, upravo baba, sa ženskom plačljivošću, brbljivošću, indiskretnošću, taštinom, mješavinom histerijskih i religijskih elemenata, ljubavlju za kuhinju... Rođenjem i razumom kalvinovac, puritanac, republikanac i nezavišnjak, životom vječni parazit, značajem nestalan, (...) postade muka sam sebi, pa je pun sebe, ne vidi drugog osim sebe, padajući iz ekstrema samoopužbe u ekstrem samoobožavanja i samohvalisanja.« (A. G. Matoš, »Dvjestogodišnjica Jeana Jacquesa Rousseaua«, u: Sabrana djela /ur. V. Falker, Liber–Mladost/Zagreb 1973., 178)

Što nam je ostavio J. J. Rousseau — samotnjak, konformist, pedagoški idealist, zagovornik amorfne religioznosti? »Svi kaosi moderne duše i života vuku lozu od tog pisca što plače nad tuđom nevoljom i izlažući porod ostaje vuk svojoj nesrećnoj, izgubljenoj dječici. Najrazmaženiji i najviše gonjeni sin svog vremena. Pedagog i anarhist, luda i filozof, ližisahan i revolucionar, parazit i Cato, muška prilježnica i prijatelj Humeov, komponista i tat: u toj duši su sve kukavnosti, sve tražičnosti i sve veličine psihe modernog demokrata.« (Isto, 168)

»Moralni mlitavac« (usp. J. Maritain, Tri reformatora. Luther — Descartes — Rousseau, Split 1995., 110), licemjer, podvojenik... koji je svojim kukavičlukom pred stvarnošću, zagovaranjem čudne slobode divljaka pokazao i ostavio nam svu svoju nedosljednost i zavodljivost.

Da, divlja sloboda kao ona od njega najpoželjnija vrijednost još i danas razvija svoj šator na znanstvenom, političkom i odgojnom području. Iz nje kao iz otcvalog cvijeta lete laticice deziderata: želja za slobodom govora, za slobodom intelektualnoga istraživanja, za slobodom udruživanja, slobodom odgoja, slobodom vjeroispovjesti... No, iz tih latica se još i danas plete mreža i iz njih curi otrov Rousseauova naturalizma, individualizma, subjektivizma, antireligioznosti... koji nerijetko skončavaju nasiljem. Možda zato Nietzsche i nije pogriješio kada ga je nazvao »otrovnim paukom duše«.